

I. Ο Πολιτικός Στίχος

1 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Στη συνέχεια θα σχολιάσω όλα τα ποιήματα σε πολιτικό στίχο που γράφτηκαν τον δέκατο αιώνα, με εξαίρεση τους ύμνους του Συμεών Νέου Θεολόγου. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς άρχισε ο Συμεών να γράφει τους Έρωτες τῶν Θείων Ὑμνων, είναι όμως λογικό να υποθέσουμε ότι τουλάχιστον κάποια από τα ποιήματά του γράφτηκαν πριν από το έτος 1000. Παρόλα αυτά αποφάσισα να μη συμπεριλάβω τον Συμεών στον παρακάτω πίνακα (Πίν. 1), ο οποίος παρουσιάζει τα στατιστικά στοιχεία για τα ρυθμικά σχήματα του πρώιμου πολιτικού στίχου. Ο λόγος για αυτόν τον αποκλεισμό είναι ο κάπως ιδιόρρυθμος χαρακτήρας της ποίησης του Συμεών. Καταρχήν, εφόσον είναι γνωστό ότι ο πρώτος εκδότης του, ο Νικήτας Στηθάτος, επενέβη στους στίχους του Συμεών και άλλαξε το κείμενο σε αρκετές περιπτώσεις, πώς μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι διαβάζουμε στίχους του ίδιου του Συμεών και όχι την ελεύθερη διασκευή τους από τον Νικήτα; Δεύτερον, η ποίηση του Συμεών έχει έναν ασυνήθιστα μεγάλο αριθμό από ατελείς στίχους, μη κανονικές τομές, πεζολογικούς διασκελισμούς κ.ο.κ. Όλα αυτά είναι πολύ ενδιαφέροντα, αμφιβάλλω όμως κατά πόσο αυτές οι μετρικές ιδιορρυθμίες είναι γενικότερα χαρακτηριστικές για την ποίηση της εποχής του Συμεών και όχι μόνο για τον ίδιο. Ας πάρουμε ως παράδειγμα το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό των πρώτων ημιστιχίων με οξύτονη απόληξη: περίπου 40% στο σύνολο¹⁰. Στον πρώιμο πολιτικό στίχο το ποσοστό είναι πολύ χαμηλότερο: στο πρώτο μισό και στις αρχές του δεύτερου μισού του δέκατου αιώνα 0%, στον όψιμο δέκατο αιώνα περίπου 15%. Στην ποίηση του ενδέκατου και του δωδέκατου αιώνα, από την άλλη πλευρά, το ποσοστό των πρώτων ημιστιχίων με οξύτονη απόληξη κυμαίνεται ανάμεσα περίπου στο 40 και το 60%. Τα στατιστικά αυτά στοιχεία δείχνουν καθαρά ότι ο Συμεών Νέος Θεολόγος, αν και γράφει γύρω στο έτος 1000, ανήκει σε μια επόμενη

10. Kambylis 1976, 343-349· Koder – Paramelle 1969, 87-94.

γενιά συγγραφέων, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά ορισμένες από τις μετρικές του ιδιορρυθμίες. Στην ιστορία της μετρικής υπάρχουν πάντα ποιητές που μένουν προσκολλημένοι στην παράδοση και άλλοι που φαίνεται να καινοτομούν. Παρόλο που μπορούμε να περιγράψουμε σε γενικές γραμμές την εξέλιξη ενός συγκεκριμένου μέτρου, θα πρέπει, ωστόσο, να είμαστε πολύ προσεκτικοί στο να υπερτονίζουμε τη σημασία της χρονολογίας. Τα αλφάβητα του Νικηφόρου Ουρανού και του Θεοδοσίου μητροπολίτη Δυρραχίου που θα σχολιάσω στη συνέχεια γράφτηκαν πιθανότατα την ίδια εποχή με κάποια από τα πρώιμα ποιήματα του Συμεών Νέου Θεολόγου και παρόλο που μπορεί να διακρίνει κανείς στα δύο αυτά αλφάβητα μια σαφή τάση για αύξηση του αριθμού των οξύτων απολήξεων στο πρώτο ημιστίχιο, φαίνονται ωστόσο να είναι πολύ πιο συντηρητικά από τα ποιήματα του Συμεών. Το να ανήκουν κάποιοι συγγραφείς στην ίδια εποχή δεν συνεπάγεται αναγκαστικά ότι και οι ποιητικές τους ιδιοσυγκρασίες θα πρέπει να συγχρονίζονται. Το έτος 1000, επομένως, είναι απλώς ένα συμβολικό όριο που επέλεξα για να διακρίνω την πρώιμη μορφή του πολιτικού στίχου από τις μεταγενέστερες εκδηλώσεις του.

Αν και υπάρχει ελάχιστη αμφιβολία ότι κάποιου είδους προφορικά ποιήματα σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο απαγγέλλονταν δημόσια ή σε σπίτια ιδιωτών τον δέκατο και ίσως ακόμη τον ένατο αιώνα, θα πρέπει, ωστόσο, να έχουμε πάντοτε κατά νου ότι η παρακάτω ανάλυση για τον πολιτικό στίχο του δέκατου αιώνα βασίζεται σε λίγα «λόγια» κείμενα που μας έχουν σωθεί. Τμήματα του *Διγενή Ακρίτη* (στην παραλλαγή του Escorial)¹¹ καθώς και ορισμένα δημοτικά τραγούδια¹², ίσως ανάγο-

11. Έκδ. Στ. Αλεξίου, *Βασιλείος Διγενής Ἀκρίτης καὶ τὸ Ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη*, Ἀθήνα 1985. Βλ. επίσης D. Ricks, *Byzantine Heroic Poetry*, Bristol-New Rochelle 1990, ο οποίος διακρίνει διάφορα στρώματα στη συγκεκριμένη επική διήγηση. Τα ηρωικά αυτά τραγούδια ανάγονται σε μια προφορική παράδοση. Αν ο Αλεξίου χρονολογεί σωστά την παραλλαγή του Escorial περίπου στο 1100, όπως πιστεύω ότι συμβαίνει, τότε τα στρώματα αυτά θα πρέπει να είναι πραγματικά πολύ παλιά· εφόσον όμως το χειρόγραφο του Escorial χρονολογείται στον 15ο αιώνα, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο επιρροών από τη μεταγενέστερη προφορική ποίηση. Αυτό που χρειάζεται είναι μια ευρύτερη μελέτη των διαφόρων «μετρικών ιδιοσυγκρασιών» της παραλλαγής του Escorial, ώστε να μπορέσουμε να ξεχωρίσουμε τι είναι παλιό και τι καινούριο. Βλ. σχετικά P. Mackridge, *BMGS* 14 (1990) 200-212 και E. Γαργαντούδης, στο: *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρακτικά του δεύτερου διεθνούς συνεδρίου Neograeca Medii Aevi*, έκδ. Ν. Παναγιωτάκης, Βενετία 1993, I, 188-227.

12. Η μελέτη του Beaton 1980 παραμένει εξαιρετικά χρήσιμη ως μια γενική εισα-

νται επίσης στον ένατο και τον δέκατο αιώνα, εφόσον όμως δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτε για την ιστορία του πρώιμου δημοτικού πολιτικού στίχου (σε μεγάλο βαθμό επειδή οι περισσότεροι εκδότες μοιάζουν να θεωρούν ότι η μελέτη της μετρικής δεν έχει ενδιαφέρον), τα συγκεκριμένα κείμενα δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη.

Τα λόγια ποιήματα του δέκατου αιώνα σε πολιτικό στίχο που μας έχουν σωθεί είναι τα ακόλουθα:

- (1) έξι μονωδίες για αυτοκράτορες ή μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας: τρεις για τον Λέοντα ζ' (912), δύο για τον Χριστόφορο Λεκαπηνό (931) και μία για τον Κωνσταντίνο Ζ' (959)¹³.
- (2) τέσσερα αλφάβητα: τρία κατανυκτικά αλφάβητα του Συμεών Μεταφραστή, του Κυριακού μητροπολίτη Χωνών και του Νικηφόρου Ουρανού (και τα τρία χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του δέκατου αιώνα)¹⁴ και ένα παραινετικό αλφάβητο του Θεοδοσίου μητροπολίτη Δυρραχίου (περ. 1000)¹⁵.
- (3) τα εξ αποστειλάρια του Κωνσταντίνου Ζ' (πριν το 959)¹⁶.
- (4) το Τραγούδι της Άνοιξης στο Περί βασιλείου τάξεως (πολύ πριν από το 959)¹⁷.

γωγή στην ιστορία της ελληνικής δημοτικής ποίησης, θα πρέπει όμως να επανεκτιμηθεί υπό το φως των ευρημάτων του Αλεξίου και του Ricks (πρβλ. την προηγούμενη σημείωση).

13. Μονωδίες για τον Λέοντα ζ' και τον Κωνσταντίνο Ζ': έκδ. Ševčenko 1969-70, 194-221. Μονωδίες για τον Χριστόφορο: έκδ. Sternbach 1898-99, 15 και 17-19. Βλ. επίσης Koder 1972, 214-219.
14. Συμεών Μεταφραστής: έκδ. L. Allatius, *Diatriba de Symeonum Scriptis*, Romae 1669, 133 [ανατ. PG 114, 132B]. Κυριακός μητροπολίτης Χωνών: δημοσιεύεται στο Παράρτημα (βλ. παρακάτω σσ. 139-143). Νικηφόρος Ουρανόσ: έκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς 1899, 68-70. Ο Allatius (PG 114, 133B) αποδίδει εσφαλμένα ένα ακόμη κατανυκτικό αλφάβητο σε πολιτικό στίχο στον Συμεών Μεταφραστή: πηγή του είναι το χειρόγραφο Vat. Pal. gr. 367, f. 135^v, όπου το ποίημα έχει αντιγραφεί (χωρίς κάποια ένδειξη για τον συγγραφέα του) αμέσως μετά το κατανυκτικό αλφάβητο του Συμεών. Η μετρική δομή του ποιήματος αυτού διαφέρει εμφανώς από αυτή του αλφαβήτου του Συμεών: σε σύνολο 24 στίχων υπάρχουν όχι λιγότερα από 5 πρώτα ημιστίχια με οξύτονη απόληξη, ενώ το αλφάβητο του Συμεών δεν έχει κανένα.
15. Έκδ. Hörandner 1989, 143-145.
16. Έκδ. Christ – Paranikas 1871, 110-112.
17. *De Ceremoniis*, έκδ. Vogt 1935-40, II, 165.27-29 (R 366.7) και 167.4-6 (R 367.17). Πρβλ. επίσης την έκδοση του Maas 1912, 37 (αρ. IX.1).

Ο παρακάτω πίνακας (Πίν. 1) παρουσιάζει τη μετρική τυπολογία των ποιημάτων αυτών, εκτός από το Τραγούδι της Άνοιξης, με το οποίο θα ασχοληθώ αργότερα: Λ 1-3 = μονωδίες για τον αυτοκράτορα Λέοντα ζ΄· Χρ 1-2 = μονωδίες για τον Χριστόφορο· Κωνστ = μονωδία για τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ζ΄· Συμ, Κυρ, Νικ και Θεο = αλφάβητα του Συμεών Μεταφραστή, του Κυριακού μητροπολίτη Χωνών, του Νικηφόρου Ουρανού και του Θεοδοσίου μητροπολίτη Δυρραχίου· Εξαπ = Εξαποστειλάρια. Χρησιμοποιώ επίσης τα ακόλουθα σύμβολα: – δηλώνει μια τονισμένη συλλαβή, ∪ δηλώνει μια άτονη και μια τελεία πάνω από το σύμβολο – δηλώνει ότι η συλλαβή μπορεί να τονίζεται ή όχι. Τα αρχικά ΣΠ-1 συμβολίζουν το πρώτο μισό του πολιτικού στίχου και τα αρχικά ΣΠ-2 το δεύτερο μισό του.

Τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης¹⁸ (Πίνακας 1) μπο-

Πίνακας 1

	Λ 1	Λ 2	Λ 3	Χρ 1	Χρ 2	Κωνστ	Συμ	Κυρ	Νικ	Θεο	Εξαπ
ΣΠ-1											
∪∪∪∪∪∪		68,75	47,82	43,75	67,30	60,00	54,46	64,58	65,27	41,67	84,09
–∪∪∪∪∪∪	92,86	28,13	47,82	56,25	28,84	33,33	33,33	27,08	18,05	37,50	9,09
∪∪–∪∪∪∪	7,14	3,12			1,92	6,66	12,50	4,17	5,55	4,17	4,54
∪∪–∪∪∪∪			4,36		1,92						
∪∪∪∪∪∪–								4,17	11,11	6,25	
–∪∪∪∪∪∪–										6,25	
∪∪–∪∪∪∪–										2,08	2,27
ΣΠ-2											
∪∪∪∪∪∪	50,00	71,87	69,48	81,25	90,40	63,33	41,66	64,58	72,22	52,08	6,81
–∪∪∪∪∪∪	35,72	15,62	13,08	12,50	5,76	25,00	35,41	29,17	19,44	14,58	43,18
∪∪–∪∪∪∪	7,14	6,25	13,08	6,25	3,84	6,66	22,91	6,25	8,33	29,17	47,22
∪–∪∪∪∪∪	7,14	6,25	4,36			5,00				4,17	2,27
Σύνολο	14 στ.	32 στ.	46 στ.	16 στ.	52 στ.	60 στ.	48 στ.	48 στ.	72 στ.	48 στ.	44 στ.

18. Δεν έχω λάβει υπόψη μου τα παρέμβλητα δίστιχα του Λ 3, γιατί είναι τα ίδια με αυτά του Λ 1· βλ. σ. 34. Ο Hörandner 1989, 142 δίνει ποσοστό περ. 79% προπαροξύτονης απόληξης του ΣΠ-1 για το παραινετικό αλφάβητο του Θεοδοσίου μητροπολίτη Δυρραχίου· εγώ μέτρησα αντίστοιχα 83,34%. Ο λόγος για αυτή τη διαφοροποίηση είναι ότι διαβάζω δέ ἔστιν στους στίχους Σ2

ρούν να συνοψιστούν σε λίγες γραμμές. Όπως ήδη ανέφερα, το πρώτο ημιστίχιο του πρώιμου πολιτικού στίχου σπάνια τελειώνει με έναν μετρικό τόνο στην τελευταία συλλαβή. Οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους: 2,27% στα εξαποστειλάρια του Κωνσταντίνου Ζ', 4,17% στο κατασκευτικό αλφάβητο του Κυριακού μητροπολίτη Χωνών, 11,11% στο κατασκευτικό αλφάβητο του Νικηφόρου Ουρανού, 14,58% στο παραινετικό αλφάβητο του Θεοδοσίου μητροπολίτη Δυρραχίου και 0% σε όλα τα υπόλοιπα ποιήματα. Παρατηρούμε, επομένως, μια σαφή μετρική εξέλιξη από το 0% των οξύτονων ΣΠ-1 στις αρχές του δέκατου αιώνα σε περίπου 15% στα τέλη του. Αυτό δεν σημαίνει αυτόματα ότι όλα τα ανώνυμα ποιήματα με ποσοστό οξύτονων ΣΠ-1 μικρότερο από 15% χρονολογούνται στον δέκατο αιώνα, αποτελεί όμως ένα αρκετά αξιόπιστο επιχείρημα ως προς τη χρονολόγησή τους. Μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι τα ποιήματα τα οποία δεν παρουσιάζουν καθόλου οξύτονα ΣΠ-1 γράφτηκαν στο πρώτο μισό του δέκατου αιώνα ή ακόμη νωρίτερα. Έχουμε, λοιπόν, εδώ έναν από τους θεμελιώδεις κανόνες του πρώιμου πολιτικού στίχου: αποφυγή της οξύτονης απόληξης των κώλων. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα υποστηρίξω ότι η σταδιακή αύξηση του αριθμού των οξύτονων ΣΠ-1 φανερώνει ότι η αρχική δομή του πολιτικού στίχου κατά κώλα εξελίχθηκε σε δομή κατά στίχο στη διάρκεια του δέκατου αιώνα.

Πολύ μελάνι έχει χυθεί πάνω στο θέμα της αναπαιστικής έναρξης του κώλου (δυναμικός τόνος στην τρίτη θέση), την οποία ορισμένοι μελετητές θεωρούν ως βασικό χαρακτηριστικό του πρώιμου πολιτικού στίχου¹⁹. Μια τέτοιου είδους προσέγγιση φοβάμαι ότι χάνει την ουσία. Αυ-

και Ψ2, ενώ ο Hörandner διαβάζει δὲ ἐστίν. Στον παραπάνω πίνακα δεν έχω συμπεριλάβει το πρώτο ημιστίχιο του στίχου A2, γιατί είναι ένας παροξύτονος οκτασύλλαβος και όχι το πρώτο μισό ενός πολιτικού στίχου (βλ. παρακάτω, κύριο μέρος, ενότητα I.5).

19. Politis 1970, 560-561 και Tiftixoglu 1974, 41-63. Κατά την άποψή μου, το υψηλό ποσοστό της αναπαιστικής έναρξης των κώλων στην παραλλαγή της Grottaferrata του Διγενή Ακρίτη δεν αποτελεί επιχείρημα υπέρ της υποτιθέμενης προτεραιότητάς της έναντι της παραλλαγής του Escorial. Η παραλλαγή της Grottaferrata είναι έργο ενός εξαιρετικά αδέξιου ποιητή, ο οποίος προσπαθεί κυρίως να «μεταφράσει» τον Διγενή σε «λόγια» ελληνικά, χωρίς να ενδιαφέρεται τόσο πολύ για την ποιότητα των στίχων του. Για μια εντελώς διαφορετική αποτίμηση της παραλλαγής της Grottaferrata βλ. E. Jeffreys, *Digenis Akritis. The Grottaferrata and Escorial Versions*, Cambridge 1998, XIII-LVII.

τό που είναι πραγματικά ενδιαφέρον δεν είναι το υψηλό ποσοστό των αναπαιστών, αλλά η παντελής έλλειψη ρύθμισης του τόνου στην αρχή του κώλου. Ενώ ο πολιτικός στίχος των επόμενων αιώνων χαρακτηρίζεται κυρίως από έναν ιαμβικό ρυθμό, τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία δεν αφήνουν την παραμικρή αμφιβολία ότι κάτι τέτοιο έχει ελάχιστη σχέση με τα πρωιμότερα δείγματα αυτού του μέτρου. Ας πάρουμε ως παράδειγμα τη συχνή χρήση της τροχαϊκής έναρξης του κώλου (δυναμικός τόνος στην πρώτη θέση). Παρόλο που η αντιστροφή των τόνων στον πρώτο πόδα θεωρείται σχεδόν κανονική στην ιαμβική ποίηση όλων των λαών (Shakespeare, Goethe, Καβάφης και πολλοί άλλοι), ο αριθμός των κώλων με αντεστραμμένη, δηλαδή τροχαϊκή, έναρξη στον πολιτικό στίχο του δέκατου αιώνα είναι τόσο υψηλός (από 20 ως 60%), ώστε δεν μπορούμε να κάνουμε απλώς λόγο για μια «νόμιμη» παραλλαγή του συγκεκριμένου μέτρου²⁰. Δεν υπάρχει κάποιος κανόνας, και όταν δεν υπάρχει κανόνας, δεν μπορούν να υπάρχουν και αποκλίσεις από αυτόν.

Η συχνότητα της ιαμβικής, τροχαϊκής ή αναπαιστικής έναρξης των κώλων δεν σχετίζεται ούτε με τις απαιτήσεις του λογοτεχνικού είδους ούτε με την ιδιοσυγκρασία κάθε ποιητή. Συγκρίνοντας, για παράδειγμα, το κατανυκτικό αλφάβητο του Συμεών Μεταφραστή (Συμ) με ένα άλλο ποίημα του ίδιου συγγραφέα, τη μονωδία για τον Κωνσταντίνο Ζ' (Κωνστ), παρατηρούμε ορισμένες εντυπωσιακές διαφορές ανάμεσα στα δύο έργα: 41,66% ιαμβικών ΣΠ-2 στο Συμ, αλλά 63,33% στο Κωνστ· 35,41% τροχαϊκών ΣΠ-2 στο Συμ έναντι 25,00% στο Κωνστ· και 22,91% αναπαιστικών ΣΠ-2 στο Συμ έναντι 6,66%* στο Κωνστ. Γενικά, η ιαμβική έναρξη των κώλων είναι η πιο συχνή, με δεύτερη την τροχαϊκή, ενώ ο αριθμός των κώλων με αναπαιστική έναρξη είναι περιορισμένος, τουλάχιστον στο ΣΠ-1 και λιγότερο στο ΣΠ-2. Ωστόσο τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία δείχνουν καθαρά ότι ο πρώιμος πολιτικός στίχος δεν φανερώνει ακόμη κάποια σαφή τάση να γίνει αποκλειστικά ιαμβικός, παρουσιάζει όμως, αντίθετα, μια μεγάλη ποικιλία ρυθμικών σχημάτων.

Συμπερασματικά: ο πρώιμος πολιτικός στίχος αποτελείται από δύο κώλα, το ένα οκτασύλλαβο και το άλλο επτασύλλαβο. Δεν υπάρχει εμ-

20. Allen 1973, 106-107.

* Σ.τ.Μ.: Στο κείμενο δίνεται το ποσοστό 11,66%, το οποίο όμως δεν συμφωνεί με το (σωστό) ποσοστό 6,66% που δίνεται στον Πίνακα 1.

φανής τάση για ρύθμιση του τόνου, με εξαίρεση τον υποχρεωτικό δυναμικό τόνο στο τέλος των κώλων: προπαροξύτονη απόληξη στο ΣΠ-1 και παροξύτονη στο ΣΠ-2.

* *
*

2 ΟΙ ΜΟΝΩΔΙΕΣ

Στο μικρό δείγμα των ποιημάτων του δέκατου αιώνα που είναι σε πολιτικό στίχο, δώδεκα στο σύνολο, υπάρχουν όχι λιγότερα από έξι, τα οποία ανήκουν στο λογοτεχνικό είδος της μονωδίας. Οι μονωδίες είναι ρητορικοί λόγοι, σε πεζό ή σε στίχο, στους οποίους κυριαρχεί το στοιχείο του θρήνου. Ο ψευδο-Μένανδρος ορίζει ότι η μονωδία θα πρέπει να διαρθρώνεται σε τρία χρονικά επίπεδα: το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον²¹. Στην πρώτη ενότητα, δηλαδή το παρόν, ο ρήτορας θρηνεί την απώλεια του νεκρού. Στη συνέχεια, μεταφερόμενος στο δεύτερο χρονικό επίπεδο, το παρελθόν, θα πρέπει να επαινέσει τα εξαιρετικά χαρίσματα και τις αρετές του προσώπου που πρόκειται να ταφεί, σαν να εκφωνεί ένα εγκώμιο προς τιμήν του. Στην τρίτη ενότητα, δηλαδή το μέλλον, θα πρέπει να θρηνήσει, για παράδειγμα, για την πολλά υποσχόμενη σταδιοδρομία του εκλιπόντος, η οποία, δυστυχώς, διακόπηκε. Η χρονολογική δομή της μονωδίας είναι παρόμοια με αυτή του ρητορικού προγυμνάσματος που ονομάζουμε *ηθοποιία*²². Ίσως για τον λόγο αυτό το τέχνασμα της *ηθοποιίας* χρησιμοποιείται αρκετά συχνά στις μονωδίες: ο ίδιος ο εκλιπών απευθύνεται σε αυτούς που τον θρηνούν ή ένας από τους συγγενείς του υποτίθεται (ώς *ἐκ προσώπου*) ότι εκφωνεί τον επικήδειό του. Οι μονωδίες απαγγέλλονταν στο τελευταίο στάδιο του επιτάφιου τυπικού, κατά τη διάρκεια της ταφής, όπως γίνεται φανερό από το κείμενο των ίδιων των επιτάφιων ποιημάτων: π.χ. *ῥεῖθρα δακρῶν ῥάνατε κυκλώσαντες τὸν τάφον καὶ τοῦτον παρεδρεύοντες ἀσίγητα πενθεῖτε* (Χρ 2, στ. 41-42). Αξίζει επίσης να σημειωθεί

21. *Menander Rhetor*, ed. D. A. Russell – N.G. Wilson, Oxford 1981, 200-206.

22. Βλ. T. Viljamaa, *Studies in Greek Encomiastic Poetry of the Early Byzantine Period*, Helsinki 1968, 117-120· L. Pernot, *La rhétorique de l'éloge dans le monde gréco-romain*, Paris 1993, I, 288-295.